

EVROPEIZACIJA, KOLONIZACIJA, GLOBALIZACIJA

Vesna Stanković Pejnović

The very term “enlargement“ is suggestive since it implies the process of augmentation carried out by the powerful European countries with the aim of redefining the geo-political order into a quasi-technical process, whereas on the other hand the enforced concept of the Western Balkans points to inferiority or non-Europeanism. Although the very process of Europeanization is a form of colonisation imposed from the outside, the Southeast European countries are countries of a “self-colonising” culture and unique “colonisation of conscience” since as importers of foreign values and civilisation models they do it with admiration and without any critical resistance.

Zapadni Balkan kao kolonija carstva

Više od desetljeća vladajuće i opozicijske stranke, istaknuti intelektualci, nevladine udruge, kolumnisti tiražnih novina, ukratko, javno mnjenje svih zemalja jugoistoka Europe, usredotočeno je na ulazak u EU imenujući taj proces kao glavni državni interes i vanjskopolitički cilj, ali i najbrži cilj za sustizanje zapadnih vrijednosti te kao takav, taj projekat „nema alternative“. Posrednici nacionalnih država i Bruxellesa imaju neobičnu dvostruku lojalnost; prema samom projektu proširenja EU koji zahtjeva promjenu postojećeg identiteta, te prema očuvanju vlastitog identiteta. Projekat proširenja sadrži komplet standardiziranih odgovora po

matrici bezobličnog administrativnog jezika pomješan sa političkim idejama o međudržavnoj suradnji, vladavini prava, poštivanju različitosti, jednakosti i slobodi svih građana, a na drugoj strani tehničke podatke o specijaliziranim područjima. Mnoge razvijene zemlje, zahvaćene krizom legitimnosti tokom više decenija pokušavaju održati relativnu stabilnost i dobar standard svojih građana na teret nerazvijenih dijelova svijeta, putem „nejednake svjetske razmjene“, a u posljednje vrijeme i direktnim političkim i vojnim intervencijama u prostorima koji su za njih od strateškog i gospodarskog interesa.

Zašto je moguće Europu promatrati kao carstvo? U objašnjenju pojma carstva, Antony Pagden, smatra da je to politički organizirana unija koja povezuje „različite i prethodno nezavisne „države“ i stvara državu koja nije prethodno postojala. (Padgen, 1995:14) Obilježja carstva koja se direktno mogu primjeniti na područje jugoistoka Europe ili zapadnog Balkana su nejednaka razmjena, sukob / rat / pacifikacija / međunarodni zakon; administracionalizacija / normalizacija / reforme, te približavanje drugih / uspostava kulturoloških hijerahija. Slijedom toga obilježja carstva teže stavljanju pod svoju kontrolu privatizirane društvene imovine stečene u socijalizmu, povlaštene poreze, ali i državne podticaje za direktna strana ulaganja, te generičku strukturalnu prilagodbu politike, a sa druge strane implementacija zakonodavnih normi EU visoko birokratiziranog zakonodavnog okvira „umjetnosti upravljanja ili racionalnosti upravljanja“ u Foucaultovom smislu shvaćanja upravljanja.¹ Uvidom u zvanične dokumente, ekonomsku

¹ Foucault upravljanje vidi kao set institucija, procedura, analiza i razmatranja, kalkulacija i taktika koje omogućuju provođenje veoma specifičnih oblika moći usmjerene ka populaciji, političkoj ekonomiji i sigurnosti. (Gordon, C. 1991, 'Governmental rationality: an introduction', u G. Burchell, Colin Gordon and Peter Miller (eds) *The Foucault Effect: Studies in Governmentality*, 1–48. Chicago, IL: University of Chicago Press.

politiku i vojne intervencije Mauro zaključuje da odnos NATOa i EU prema jugoistoku Europe predstavlja obrazac obnovljenog kapitalizma i imperijalizma (Mauro, 2001:112) u kojem se proces proširenja predstavlja kao svojevrsno natjecanje u „europeljstvu“ pristupnih zemalja. (Kuus, 2004:483)

Mosca, u svom dijelu *Teorija vlasti i parlamentarna demokracija* smatra da ne postoje monarhije, aristokracije i demokracije (kako je mislio Aristotel), već da su to samo prividi. U svim društvima postoji samo manjina koja vlada i većina koja se pokorava.

EU predstavlja globalnu imperijalnu strategiju sa setom obrazaca nejednakosti, hijerarhije, ekskluzivnosti i moći koja stalno postavlja pitanje svojih granica sa multidimenzionalnim sustavom zavisnosti. (Böröcz, 2004:14–15) Bogatstvo, moć i privilegije sačinjavaju osnovu magnetizma EU za zemlje kandidate. Prema Bornshieru, EU je rezultanta povijesne dinamike unutar Europe nastale na kontradiktornim snagama državnog apsolutizma (kasnije pretvorenog u nacionalizam) i individualizma (kao oblika liberalizma), te su kao takve unutarnje kontradikcije ideološke borbe između nacionalističkih i liberalnih ideologija ostale nedovršene i samim tim neuvjerljive. (Bornshier, 1997)

„Modele kolonizacije“ koje navodi John Comaroff u oblicima kolonijalizma Južne Afrike, moguće je primjeniti na proširenje EU. Civilizacijski kolonijalizam (Comaroff, 1997:181) kao transcendentna misija usmjerena je „organizaciji relacija na bazi solidarnosti utemeljenjenim na slobodi, sigurnosti i pravdi“. Takva abeceda se ukazuje zemljama kandidatima koje onda očito nisu slobodne, sigurne i pravedne. Takav vid je također usporidiv sa različitim područjima koje EU i USAID daje nevladinim organizacijama koje promoviraju „složno tržište“, „demokraciju“ i „civilno društvo“. Drugi vid administrativnog kolonijalizma može se sagledati kroz *acqius communautaire* kao vid birokratske procedure koju pristupne članice moraju slijediti. Zadnji vid naseljeničkog kolonijalizma očituje se u naseljavanju

pripadnika srednje klase zapadne Europe u „sigurne“ djelove srednje i istočne Europe, kao i migracija kapitala koji koristi jeftiniju radnu snagu.

Ali iako EU promatramo kao „carstvo“, koje ima i kraljevske manire pa zemljama kandidatima pristupa preko „politike moći“, ona je jednako tako „benigno carstvo“ koje svoj teritorij ne osvaja ratovima, već privilegijama i povlasticama. Svaka država sebi postavlja za cilj balansiranje između unutarnje i vanjske motivacije za promjenu političkog djelovanja. Kako efikasna može biti uvjetovanost EU za promjenom unutarnjeg zakonodavnog ustroja države? Definiranje uvjetovanosti treba biti shvaćeno kao postizanje usaglašavanja normi i pravila i njihove implementacije unutar EU i van nje, te mehanizam provedbe koji će osiguravati kredibilitet, dosljednost i kontinuitet tokom vremena. (Sasse, 2008)

Weber smatra da je birokratska uprava onaj oblik vršenja vlasti koji može na dugi rok postići najveću efikasnost i racionalnost. Jedan od razloga za to je porast kompleksnosti suvremenih društava i usložnjavanje problema upravljanja i vladanja. Po Weberovim uvidima birokracija ima sposobnost trajnog samoobnavljanja strukture moći, koja ne zavisi mnogo od tipa režima i karaktera političkih aktera. (Weber, 1976)

U znamenitom tekstu *Politika kao poziv* Weber je izričito tvrdio da je pod normalnim uvjetima pozicija vlasti jedne razvijene birokracije uvijek predominantna. Političari se u parlamentarnoj demokraciji (bez obzira da li je parlament izabran od naroda ili ima aristokratska obilježja) sve više nalaze u ulozi diletanta pred ekspertskim analizama kvalificiranog činovništva, koje se nalazi na najodgovornijim pozicijama u administraciji. (Weber, 2006) Američki ekonomist John Kenneth Galbraith je još 70-ih godina prošlog stoljeća uočio da umjesto ranijih čuvenih vlasnika velikih korporacija poput Forda, Rockfelera, Carnagija, Melona, Gugenheima, nastupaju anonimni direktori i menadžeri, odnosno

tehnokrati koji reprezentiraju snagu i utjecaj nove elite u liku „organiziranog znanja“ ili „tehnstrukture“. (Galbraith, 1970)

Zemljama na zapadu Europe je dozvoljeno da ne primjećuju nedostatke svoje okoline, dok se na ostatak Europe gleda kao na laboratoriju ideoloških eksperimenata u kojima se iskušavaju političke mogućnosti kroz teoriju unutar hipotetičkog područja. (Wolf, 1994:234) Koristeći terminologiju Checkela EU stvara norme („*norm-makers*“), a od zemalja kandidata se očekuje da budu primatelji tih normi („*norm-takers*“). (Checkel, 1999) Takve norme često nailaze na odbijanje, budući da se smatraju predrasudama zapadnih zemalja koje svoj ustroj žele preslikati na ostatak svijeta, dok zapadni mislioci smatraju da sličan obrazac razvoja mora postojati i u drugim zemljama. Na taj način ideologija koja se propagira podrazumijeva prodor zapadnih vrijednosti u druge djelove svijeta odnosno vesternizaciju. Ako zemlje kandidati ne oblikuju svoju zajednicu po zapadnim standardima, one se sagledavaju kao inferiorne. Na taj način cijeli jugoistok Europe se sagledava kao prostor između inkluzivnosti i ekskluzivnosti, kako ekonomski tako i u kulturnom priznanju. To je ključ razumijevanja paradoksa nove politike raznolikosti koju promiče EU. Europska komisija je glavni instrument praćenja i vrednovanja napretka zemlje kandidata ka EU. Izvještaji Europske komisije o napretku u svojoj strukturi slijede Kopenhaške kriterije, ali korištenjem izraza kao što je demokracija, vladavina prava, poštivanje prava nacionalnih manjina daju širok spektar interpretaciji.

Povijest srednje i istočne Europe sporo prodire u povijesni sklop Zapada jer tamo prevladava pojmovno oblikovanje Europe „opterećeno Zapadom“. Situacija se počela mijenjati poslije 1945. godine, dok je poslije 1989. nastupila ponovna artikulacija istočne i jugoistočne Europe. Jesu li gospodarska očekivanja bila dovoljan motiv za političku podršku riskantnog projekta Unije? Potrebna je zajednička vrijednosna orijentacija.

(Fossum, 2002) Političke inovacije kao stvaranje unije nacionalnih država zahtijevaju političku mobilizaciju koja apelira na interes i osjećaje, idejom očuvanja specifične kulture i načina života. Tranzicijska društva srednje Europe morala su prevladati zahtjeve sloma jednog sustava koji je težio vraćanju nacionalnoj državi te je razumljivo da nije postojao entuzijizam prenošenja ponovo uspostavljenih prava na europske instance. U toku tog proširenja EU, francuski premijer je naglašavao da je „europski način života“ temelj političkog projekta usmjerenog ka prevazilaženju Europe od tržišnog projekta pod utjecajem globalizacije. EU je simbol društvenog modela izrastao kroz povijest. (Habermas, 2008:105) Da bi se stvaranje identiteta moglo proširiti i izvan nacionalnih granica nužno je stvaranje europskog građanskog društva, političke javnosti i kulture koju mogu djeliti svi građani EU. To su tri funkcionalna zahtjeva demokratski utemeljenje Europe, a po Habermasu katalizator tih procesa može biti ustav. Tako Europa na sebe mora primijeniti logiku kružnog procesa kojim su demokratska država i nacija međusobnom interakcijom stvorile jedna drugu. Jezgra europskog identiteta više je učenje nego rezultat, učenje priznavanje razlika, ne asimilacija ni suživot, nego solidarnost i nova svijest o zajedništvu (građani druge nacije su „jedni od nas“) i svijesti o zajedničkoj političkoj sudbini i perspektivi vlastite budućnosti. Narodi bi trebali „unaprijediti“ svoje nacionalne identitete i proširiti ih na europsku dimenziju. Što je to što bi trebalo držati na okupu regiju stalnog rivalstva između nacija s razvijenom samosvijesti? Obilježje zajedničkog identiteta može biti priznanje razlika. Građanska solidarnost produkt je demokratski ustrojene političke zajednice slobodnih i jednakih, ali se ne može ostvariti samo putem negativnih obaveza univerzalističkog morala pravednosti (odustajanje od napadačkih ratova, povreda ljudskih prava), već kolektivno odabranim prihvaćenim načinom života kao rezultat stalno prisutnog međusobnog sporazu-

mijevanja. Zato i nije pravilno postavljeno pitanje postoji li europski identitet, nego mogu li se nacionalne arene otvoriti tako da se izvan nacionalnih granica gradi zajednička volja i promišljanje o europskim temama?

Globalizacija i pridruživanje EU

Je li moguće ostvarenje građanske solidarnosti u sve većoj ekspanziji globalizacije kojoj je uvećanje kapitala jedini cilj? Globalizacija je ubrzani nastavak dugoročnih trendova ili prijelaz u novi, nadnacionalni oblik kapitalizma u svim procesima ubrzane modernizacije. U tom procesu vidljive su strukturalne promjene kao rezultat nejednake razdiobe društvenih troškova.. Uslijed sve većeg globalnog pritiska vlade su prisiljene da unutar nacionalnih granica imaju sve manje dominantnu, a više organizacijsku ulogu. Globalizam je primjer kako se iz općeg rađa partikularna ideologija i ako ova ideologija nastoji djelovati na više polja, glavno joj je ekonomsko. Cilj je stvoriti svijet bez granica koji bi se temeljio na ideologiji velikih korporacija. (Simeunović, 2009: 90) Savremeni *Princ*, kog mi u našem vremenu možemo vidjeti kao apsolutnost kapitala, po Gramšiju, posjeduje odlučnost, energiju, lukavost, i sposobnost pažljivog računanja, zbrajanja i oduzimanja dobitaka i ideja koje su u igri, a znalački se koristiti tuđim slabostima. Stalno se govori da je nakon rata potrebno ponuditi novu strukturu, a to će biti struktura njihove globalne kontrole. Veliki centri moć planiraju napraviti jednu svjetsku vojsku, jer tada neće biti rata te će „vladati svetski mir“. Ipak do mira se dolazi preko mnogobrojnih ratova. (Stanković Pejnović, 2014:123)

Novi svijet se temelji na postnacionalnom gospodarskom, informatičkom, interkulturalnom globalnom povezivanju i međuvisnosti, a ponajviše na uspostavi kontrole nad svakom osobom kontrolom uma i onoga što je Zbignjev Bžežinski nazvao

tehnotronsko društvo u kojem će se postepeno pojaviti oblici različitih kontrola. U takvom društvu će dominirati elite koje neće biti sputane tradicionalnim vrijednostima. (Brzezinski, 1970)

Zemlje članice EU su u osnovnim crtama utvrdile ovlasti u kulturnoj, obrazovnoj, financijskoj, gospodarskoj i socijalnoj politici. Novčani suverenitet su prenijele na instituciju Središnje banke. Nakon monetarne unije, raste potreba za „harmonizacijom“ državnih politika jer su nacionalne države sljedbenici različitih pravnih tradicija, socijalno-političkih režima, poreznih sustava. Zbog toga je i za očekivati da na različite poticaje i izazove reagiraju različito. Ipak politika globalizacije je izražena putem povećanja međunarodnih organizacija moći, npr. NATO, MMF, Svjetska banka, WTO.

Mnogobrojnost i netransparentnost europskih odluka i nedostatak prilike da građani sudjeluju u procesima donošenja odluka izazivaju nepovjerenje najširih slojeva. Zabrinutost je usmjerena na djelovanje fiskalne preraspodjele koje sunarodnjake stavlja u nepovoljan položaj, a eventualno ide u prilog drugim nacijama, priljev useljenika iz drugih zemalja, otok investicija u druge zemlje, neobuzdana konkurencija. Reforme i strukturalno prilagođavanje pridonose uništenju nacionalne ekonomije i povećavaju ovisnost o stranom kapitalu.

Globalizacija je usmjerena na mjeru postsuvereniteta sa težnjom da se državama oduzima pravo na suverenitet i očuvanje nacionalnih interesa jer je težnja da o tome brine međunarodna zajednica. Ipak poredak kozmopolitske demokracije temelji se na izgradnji određenih pravila i usvajanju ustanovljenih vrijednosti. To ne znači da ona podrazumjeva jednakost i jednoobraznost jer se globalizacija temelji na dvojnim standardima – ako se zemlja povinuje interesima moćnih zemalja onda su dobrodošle i dobronamjerne, a drugi automatski postaju „loši“. Krivi su jer kasne, jer nisu prilagođeni, jer „nisu u pravu“. Tko je postao član „globalne porodice“ on je u pravu jer je oduvijek u

međunarodnim odnosima pravda na strani jačeg. (Simeunović, 2009:116–117) Tukididova maksima od prije 25 stoljeća bazira se na misli da pravo, kako to ide u svijetu, jeste pitanje samo onih koji su podjednako moćni, jaki rade što mogu, slabi trpe zato što moraju. Slijedeći tu misao Čomski navodi da su to fundamentalni djelotvorni principi međunarodnog poretka. No, nitko to eklatantno ne želi izreći jer se nominalno međunarodni poredak zalaže za jednakost svih članica, bar u najvišim međunarodnim organizacijama, npr. UN.

Aktualan koncept EU „različitih brzina“ dobiva u zadnje vrijeme na prevelikoj aktualnosti, te je nužno da politička elita razmisli o granicama birokratskog načina upravljanja. Nužno je odgovoriti na pitanje može li se postaviti kontroverzni cilj europskog ujedinjenja oko međusobnog sporazumijevanja samih građana. Politički identitet bez kog Europa ne može steći sposobnost djelovanja stvara se samo u nadnacionalnom javnom prostoru. Taj prostor pod utjecajem globalizacije postaje mogućnost za proces resuverenizacije jer nacionalne države žele sačuvati dio suvereniteta koji su izgubile kao nacionalne države. Otklon od globalizacije, iako su europske države, uz SAD (odnosno multinacionalne kompanije koje zbog ogromnog kapitala mogu djelovati na vladinu politiku), glavni zagovornici globalizacije, ipak se vrši kroz političke konjunktore principa supsidijarnosti, stvaranjem dvije vrste granica, mekih – između „nas“ i tvrdih – između „nas“ i „njih“, orijentacijom ka zatvorenoj planskoj privredi. Ipak, otklon je vrlo slab jer to zahtijevaju njihove privredne i finansijske elite. (Simeunović, 2009:111) Svaki pokušaj otklona podvrgnut je medijskoj marginalizaciji, te se samim tim nije ni dogodio ili su njihovi sudionici izvrgnuti kritici analitičke i političke „elite“.

Ipak, neki autori su mišljenja da su uočljive osnovne promjene europskog društva kroz sve veću individualizaciju koja se u svakoj zemlji različito aspektira – u Njemačkoj se individualizam

izražava u grupi jednakih, u Francuskoj, glavna crta individualizma je borba protiv države i institucija državne moći, dok se u Britaniji odnos između individua i grupe određuje ugovorima. (Šmale, 2003:296)

Kada se pogledaju pravni temelji, sustav vrijednosti, način promišljanja, taj se prostor kao entitet i kao identitet nalazi ispred drugih prostora i identiteta i ima kapacitet postojanosti. EU ne završava samo s fizičkim granicama u geofizičkom smislu, već je ona tamo gdje je taj zapadni sustav vrijednosti. EU nije virtualna država, nije ni federacija nego nešto kao neki labavi savez gdje prevladavaju nacionalni entiteti i interesi. Da to nije tako, ustav EU ne bi bio usvojen.

Ako se EU predstavlja kao zemlja blagostanja, zašto se EU birokracija zalaže za smanjenje nadnica i socijalnih davanja, ugrožavajući i sam zdravstveni sustav. Najbolji i najočigledniji primjer daje Grčka. Pored svih mana i vrlina EU, ona je prvi pojavni oblik postnacionalne demokracije. Ali postavlja se pitanje je li taj savez dovoljno snažan da stvori osjećaj solidarnosti i kolektivni identitet izvan nacionalnih granica, te time ispuni zakonitost postnacionalne demokracije? U politički ustrojenoj Uniji, pozitivno usklađenoj, preraspodjela djelotvorne politike mora imati obilježje seveeuropskog oblikovanja volje koja nije moguća bez građanske solidarnosti. Prijelaz sa sporazuma između vlada u ustavnu političku zajednicu kroz zajednički postupak demokratske legitimacije i zajedničku praksu oblikovanja mišljenja i volje koji se temelje na europskom građanskom društvu u cijeloj Europi do sada nije ostvaren, a prema sadašnjem stanju stvari teško da će i biti ostvaren u budućnosti. Na taj način se interesi dominantnih zemalja EU nameću kroz različite modele „zemljama periferije“, te kroz unutarnje uplive koje vrše različita tijela EU kroz prihvaćanje zakonskih okvira uspostave ljudskih prava i demokratizacije društva, a kroz uspostavu novog svjetskog poretka i trajnog mira u cijelom regionu.

Habermas je podsjetio da je EU formirana kao mehanizam osiguranja od ratne opasnosti. S obzirom da ta opasnost trenutno nije prisutna, koja je daljnja svrha EU? Ali o tome kao ni o mnogim drugim pitanjima vezanim uz EU, uopće se ne raspravlja. Temeljna ideja Europe još od Immanuela Kanta je pitanje javnog dobra, ali je problem u tome što iza ovakve Europe stoji isključivo interes krupnog kapitala, ponajprije onog zapadnoeuropskog, a ne nikakve plemenite ideje i što od takve Europe obični ljudi nemaju koristi.

Demokratski deficit EU

Iako se propagira kao kolijevka demokracije, EU je ustrojena upravo izrazito nedemokratski. Vrh europske birokracije se ne bira izravno na izborima, a Europski parlament, koji se jedini izravno bira, nema u procesu odlučivanja važnu ulogu. Da je priča o demokraciji i ljudskim pravima u EU vrlo netransparentna, vidi se npr. po jačanju ekstremizma i ksenofobije u Europi, a i po zapadnoeuropskom odnosu prema imigrantima – jeftinoj radnoj snazi koja se maksimalno eksploatira s obzirom na to da nemaju nikakvih političkih prava pa se ne mogu pobuniti, a dodatno ih se koristi radi snižavanja cijene rada domaćih radnika. EU je neoliberalna organizacija koja, jednostavno rečeno, djeluje u korist gospodarsko-političkih elita i korporacija, a ne običnog građanina. Nije u pitanju izbor između balkanskog blata i sjaja Europe, kako se u medijima želi pokazati, nego između boljeg društva za sve nas ili profita za mali sloj onih na vrhu. Potrebno je izgraditi sustav gospodarskih odnosa, koncepcija i strategija dugoročne uređenosti, sustavno financiranje gospodarstva, a ne oslon na strana ulaganja. Medijska prikazivanja EU se podudaraju sa onim za što se zalažu europske institucije kada je riječ o pravima radnika, a one podupiru fleksibilizaciju radne snage, tj. smanjenje radničkih prava i lakše otpuštanje radnika,

stagniranje radničkih plaća, rad na određeno, ukidanje kolektivnih ugovora, produljenje radnog vijeka itd.

Neoliberalizam je ekonomska politika koja teži podvrći sve aspekte društva tržištu, pri čemu se na ideološkoj razini koristi kao opravdanje za pogodovanje kapitalu, tj. za povlačenje „nepopularnih poteza“ – onih koji idu na štetu običnog građanina, kao što su smanjenje radničkih i socijalnih prava, komercijalizacija i privatizacija zdravstva i obrazovanja itd. pri čemu se dosta tih napada kanaliziralo upravo kroz institucije EU. Europska komisija (EK) se već dugo godina zalaže za smanjenje troškova za socijalna prava, komercijalizaciju i privatizaciju javnoga sektora i reformu tržišta rada na štetu radnika. Članovi EK su „posrednici“ krupnoga kapitala te su „iskoristili“ krizu u vidu „doktrine šoka“ koji se koristi da bi se provele mjere koje prije toga nisu bile moguće. Neoliberalna politika se u Europi provodi naročito kroz institucije EU, a to se nastavlja i nakon izbijanja velike svjetske ekonomske krize 2007–2008. godine. Kriza se, iako je od njezina početka neoliberalni model (kao i sâm kapitalizam) pretrpio znatne udare na svoj javni imidž, koristi kao povod za provođenje daljnjih neoliberalnih reformi.

EU je projekt moćnih, pravna stečevina, drugi oblik civilizacijskog ustroja, novi oblik geografske ekonomije gdje je sve isplanirano po pravu jačeg. Treba znati, a ne vjerovati s kim je moguće ostvariti novi suživot i kakav će on biti. Neznanje nije moguće kompenzirati bilo kakvim vjerovanjem. Potpisivanjem pravne stečevine je, po političkoj terminologiji, prihvaćena i svaka nova država potpisnica kao subjekt potpisnik takvih obaveza u političke svrhe o kojima vrlo malo znaju čak i (pogotovo) „stručnjaci“, tehnokrati koji su ih potpisali. Novim državama je nametnuta, ili su se one same prihvatile pozicija osvojenog teritorija. Onog trena kada je potpisano da se pravna stečevina EU preuzima kao temelj zakonodavnog okvira neke zemlje, tada se ruše temelji kulture kao svog prava, jer jedan narod

unutar strane kulture ne može ostvariti ona prava koja mu se nude temeljem pravne stečevine. Na taj način svaka zemlja nestaje kao subjekt kulture jer se prihvaća europsko pravo kao svoja kultura. Političari manipuliraju stvarnošću, obećavajući iluziju koja objektivno nije moguća, ali u koju ljudi vjeruju. Kada čovjek nije u mogućnosti saznati, on nužno traži vjerovati. Međutim potrebno je znati, a ne vjerovati. Političko mišljenje je drugorazredno mišljenje, prvo je, naravno, znanstveno.

Ako su stranci vlasnici sadržaja, onda oni određuju i formu ili oblik u kojoj će ova stvarnost živjeti. Oni oblikuju i stvaraju stvarnost prema svojim interesima. Nemamo objektivne predodžbe o onom u što se ulazi, uključuje, i to je problem euroskepticizma. Skeptici sumnjaju u ono što ne razumiju, ne ulaze ili ne prihvaćaju ono što ne razumiju, to su daleko ozbiljniji i oprezniji ljudi od onih koji misle da je sve jasno, te da o tome nije nužno raspravljati. Skepticizam je filozofija da pojedinac ili narod pitaju s pravom o suživotu s onim koga poznajemo.

Euroskeptici se pitaju mogu li se jednostavno zaboraviti izbljedele vrline nacionalne države i može li EU steći sposobnost političkog djelovanja koju su nacionalne države izgubile eurofederalističkim pristupom i jesu li europske institucije sposobne međusobno prilagoditi nacionalne interese tako da nastanu nova tržišta ili imaju snagu kao pozitivna integracija donositi tržišno korektivne odluke?

Nama je EU tako blizu, a opet tako daleko, s obzirom na pravila igre i suživot. Analitičari, političari, intelektualci uvjeravaju da će ulaskom u EU država biti uređena, pravno, politički ekonomski, industrijski, ali se ne postavlja pitanje tko će odrediti to uređenje. Političari žele biti vlasnik stvarnosti, polažući pravo na političku manipulaciju do razine zloupotrebe zakonitosti. Sve više se ulazi u proces nadzirane slobode i kontrolirane potrošnje svega, nametanjem sustava varanja, a ne stvaranja. Ljudsko dostojanstvo i prostor (nacionalno bogatstvo) postaju

predmet „preoblikovanja“, a kriminalizacija stvarnosti se provodi pod krinkom preoblikovanja zakonitosti.

Opstanak u svijetu se planira, propadanje se samo događa, a sada smo prepustili neoliberalnom tržištu da sve riješi. Prodajom nacionalnog bogatstva, banaka, tvornica, zemlja se dovodi do stupnja biološke zavisnosti. Tržište je dio socijalnih odnosa ili dio preko koga se regulira dio, a ne svi socijalni odnosi. To se u EU itekako radi jer je tamo sve isplanirano tko će i koliko čega proizvoditi. Politika EU je vođena neoliberalnom doktrinom preraspodjele svega dok je god to moguće. Zamišljanje nepostojećeg kulturnog nasljeđa i stvaranje novog kulturnog identiteta baziranog na preslikavanju drugog, odvija se u prostoru kulture gdje se kulturno stvaralaštvo pokazuje kao idealno tlo za vođenje opasne politike. Pravo, ustroj i zakoni privatizirani su kao javna poduzeća. Medijski proizvedena realnost svakim danom proizvodi i dodatnu kolektivnu halucinaciju u prošlosti koja je postala roba pod patronatom moći. Polarna inercija (sintagma Pola Virilija koja označava masovni fenomen koji pogađa gledatelje ekranskih tehnologija koje se aktiviraju daljinskim upravljačem, te kojim se proizvodi nemogućnost da se čovjek odvoji od ekrana), put je kojima se laži, iluzije i nametnute projekcije sjedinjuju u proizvodnji globalne stvarnosti koja samo deklarativno ima veze sa pravdom, pravednošću i zakonodavstvom.

Postoji još jedan mehanizam održanja kontrole nad svim zemljama EU preko zahtjeva Europskog parlamenta – da se fiskalna unija koju je prihvatilo 28 članica EU na međuvladinoj razini, u roku od pet godina zakonski spoji s temeljnim EU ugovorom na razini svih zemalja. To je nov paket zakonâ o ekonomskom upravljanju, poznatiji pod imenom *six-pack*, koji je donijet krajem 2011. godine. Te su mjere najavljene još početkom 2010. godine, a iste te godine predsjednik EK José Manuel Barroso govorio je o „tihoj revoluciji“ nakon što je prijedlog EK o *six-packu* podržalo Europsko vijeće (u kojem su svi šefovi

država-članica). Ali na zadnjem *summitu* Velika Britanija je stavila veto na sporazum o fiskalnoj uniji, te izazvala mali politički kaos. Međutim, u tekstu sporazuma o fiskalnoj uniji, napominje se kako ostale zemlje mogu premostiti britanski veto na temelju pravila o takozvanoj „užoj suradnji“. Riječ je o provizornoj odredbi temeljnog ugovora EU koja podgrupama zemalja dopušta usvajanje novih zakona kada ne postoji opći konsenzus.

Sve smo bliže Europi koja svoje brutalno neoliberalno i nedemokratsko lice više ni najmanje ne prikriva. Pitanje je da li će joj narodi Europe moći odgovoriti. Habermas vidi propast europskog ideala kog neprestano ugrožavaju nesposobni političari kao i mračne i sebične sile svjetskog tržišta. Jednostavnije, on je ustrajan da ideja Europe ne smije postati dio povijesti. Europski projekt ne može više opstati kao projekt elita. „Osudujem političke partije. Naši političari već dugo nisu u stanju težiti bilo čemu osim tome da budu ponovo izabrani. Nemaju nikakvu političku suštinu, nikakva uvjerenja!“ (Habermas, 2011) Priroda ove krize je da postaje sve konfuznija što duže traje. Postaje sve teže pratiti obrte situacije i shvatiti tko je i za što kriv. Vremenom alternative prosto nestaju, a najviše zbog „funkcionalne elite“ i medija, smatra Habermas.

Kojim putem bi demokracija i kapitalizam trebalo dalje da idu? Analitičari koji nam govore o liberalnoj demokraciji kao „kraju historije“ ili konačnom obliku demokratskog uređenja svih društava (Fukujama) nemaju u vidu uspješnost socijalne demokracije u pojedinim skandinavskim zemljama, potcjenjuju opasnosti tumačenja liberalnog optimizma kroz različite forme retoričkog i lažog liberalizma čiji je politički govor samo vanjski oblik i način predstavljanja proturječnih, pa čak i lažnih demokratskih sistema. Zato i nije neumjesno postaviti pitanje u kojoj su mjeri i oblicima autentična liberalna demokratska tradicija, demokratska javnost i javno mnijenje očuvani u suvremenim političkim sistemima? Kakvi su i u čemu korišteni suvremene krize demokratskih odnosa i koje su

njezine implikacije za stanje liberalnih vrijednosti, ali i javnosti i javnog mnijenja?

Bit demokracije se promijenila pod pritiskom kriza i tržišnog gospodarstva. Zbog svih promjena, javlja se nužnost stvaranja novog svjetskog modela, neke nove vrste postdemokratskog, čak i postindustrijskog sustava. U procesima europskih integracija moć naroda nestaje i premješta se na tijela spornog demokratskog legitimiteta, kao što je Europski savjet, te su tehnokrate sprovele tihi državni udar ili činjenicom da se demokracija naziva kompromis dvojice vodećih europskih političara, a prema različitim tumačenjima, nešto je između njemačkog ekonomskog liberalizma i francuskog etatizma sa namjerom da vrhovnu vlast dobije Europski savjet, a što je suprotno duhu Lisabonskog sporazuma. Europski parlament gotovo da nema nikakav utjecaj, a Europska komisija je bez stvarne odgovornosti za ono što čini. Težnja je da Europski savjet, kojem je Lisabonskim ugovorom data centralna uloga, a koji je vrsta anomalije demokracije, postane vladajuće tijelo koje se miješa u politiku, iako nema te ovlasti.

Danas Europu moramo promatrati kao uniju u kojoj državama upravlja tržište, u kojoj EU ima snažan utjecaj na formiranje novih vlada, i u kojoj su europske vrijednosti izokrenute. Da li ovakvim stanjem nestaje uređena demokracija i javnost koja služi općem dobru? U prošlosti je Europa bila razjedinjena zbog krivice, postojalo je mnoštvo neprijatelja, a sada je razjedinjena zbog dugova i tržišta.

Za Habermasa je Europa civilizacijski projekt koji ne smije propasti jer je „globalno društvo“ ne samo ostvarivo, nego i neophodno da bi se pomirili demokracija i kapitalizam. Ako se u tome ne uspije možemo doći do neke vrste neprekidnog vanrednog stanja jer će državama upravljati tržišta. Od 2009. god. proces širenja, integracije i demokratizacije ne kreće unaprijed automatski, sam od sebe, već je to reverzibilan proces te se

zapravo suočavamo sa demontažom demokracije. Nalazimo se na raskršću. „Politička elita zapravo nema interes da ljudima objašnjava da se važne odluke donose u Strasbourgu, oni se samo plaše da ne izgube vlast“. (Habermas, 2011)

EU nije i ne bi trebala postati komonvelt država ili federacija nego zakonska tvorevina oko koje su se dogovorili narodi Europe uz suglasnost građana Europe (drugim riječima, mi sa samima sobom), u dvojnoj formi, ali bez vlada. Ali poštovanjem tog principa politička oligarhija bila bi lišena temelja svoje moći. Više se ne govori samo o pitanju demokracije, već se mora postaviti pitanje o dostojanstvu koje sve više nestaje, a odlučivanje samih građana je predstava demokracije. Postoji li alternativa, postoji li drugi način osim ovog polaganog prijenosa ovlasti koji se upravo odvija, ove propasti europske politike? Iako se Habermas zalaže za pomoć medija koji „moraju“ pomoći građanima u shvaćanju u kojoj mjeri EU utječe na njihov život, a to je teško ostvarljivo u svijetu u kome se realnost medijski proizvodi, a događaj izgubio supstancijalnost i postao objekat promocijskog modeliranja, vrsta propagande je prošla u oblast kibernetike stvarajući uvjete u kojima su mediji postali oružje za masovno uništenje realnosti i traganje za istinom.

Političari bi svakako razumjeli ogroman pritisak pod kojim bi se našli ako projekt europskog ujedinjenja propadne. Nužna je demokratizacija EU jer ako se ne uspostavi koncept ustavne suradnje između država i građana Europske unije kao najbolji način da se izgradi „globalno građansko društvo“, ideja Europe mogla bi biti nepovratno izgubljena. Ukoliko europski projekt propadne koliko će nam vremena biti potrebno da ponovo uspostavimo neki *status quo*? Predstoji nam neizvjesna budućnost i upozorenja iz prošlosti. Sadašnjost je nedokučiva.

Zanimljivo je i kako njemačka kancelarka predstavlja svoju viziju budućnosti Europe u kojoj bi se s vremenom „sva moć prenijela u ruke Europske komisije i koja bi vodila Europu kao

nova europska vlada“ jer je upravo na njemački prijedlog uloga Europske komisije degradirana, te je njena funkcija u kontroli procesa u fiskalnoj uniji, s egzekutivne reducirana na izvještavačku ulogu. Na određeni način to je pokušaj Angele Merkel da do „više Europe“ dođe putem „manje Europe“ sa namjerom da na Europu primijeni njemački model, s jasnom podjelom na federalnu i regionalnu vlast. Tek još jedan argument u prilog onima koji smatraju da Europa polako postaje Velika Njemačka.

Uspone neoliberalne doktrine

Lijevo orijentiranom dijelu građanstva neokonzervativizam je ponudio ideologiju civilnog društva kao jedan oblik neobavezujuće društvene participacije. Time je manje-više postignut konsenzus između politički „pripitomljenog“ građanstva koje na neki način izražava svoje stajalište i nove korporativno-liberalne države koja ta stajališta kontrolira. Akcije zainteresiranog građanstva su socijalno-karitativnog i personalno-pravnog karaktera, dok se svaki „hrabriji“, odlučniji, pokušaj bavljenja politikom otklanja kao nepotrebno preuzimanje rizika.

Za desni dio sumnjičavog građanstva neoliberalna ideologija se odlučila na marginama političkog spektra ostaviti desno-ekstremističke političke grupacije, koje se povremeno javljaju sa svojim radikalnim nacionalističko-kulturalističkim idejama i akcijama te tako proizvode razne etno-sentimente (protuturske u Grčkoj, protumađarske u Rumunjskoj i Slovačkoj, protuslovačke u Mađarskoj, proturomske u cijeloj srednjoj Europi itd), čime na prihvatljivom stupnju prikazuju građanima mogući ishod svojih ciljeva. Na taj se način postiže depolitizacija društva jer se ljudi drže ili u strahu od etnički i kulturno Drugih ili u strahu od navodno uvijek prisutnog desnog radikalizma s njegovim jasnim povijesnim konotacijama. Kada je potrebno, desni se strah upotpunjuje strahom od „lijevog terora“, pa nam se podmeću mogućnosti koje

djeluju oko centra, što politiku praktički imobilizira. Vlade svih članica EU, kao i EU generalno, obilato se služe doktrinom domestikacije javnosti radi ostvarenja svojih ciljeva. Rade to direktno, potajno podupirući politički ekstremizam koji onda služi kontroli potencijalnih otpora, ili indirektno, stvaranjem atmosfere straha koja onda sprječava svaku moguću rezistenciju.

Današnje dileme demokracije vezane su uz stalna kolebanja između dva ekstrema: totalitarne ili populističke demokracije na jednoj i liberalne demokracije (u vidu demokracije ljudskih prava) na drugoj strani. Vrijednosnu inverziju i nedemokratsku instrumentalizaciju javnosti u korist moćnih političkih monopola u svijetu, u značajnoj mjeri su obrađivali Marcuse i Habermas. Umjetno proizvođenje i oblikovanje javnog mnijenja po modelima industrijske, serijalne produkcije društvene svijesti, dirigiranja i usmjeravanja ostataka kritičkog mišljenja, kontrola i neutraliziranje nekadašnjih središta autonomne protuteže tehnobirokratskoj vladavini, obilježja su pretvaranja liberalne tradicije u pseudodemokratsku suvremenost. Kao prapratna pojava krize prisutni su i različiti oblici populističke „tehnologije vladanja masama“, razmrvljenim mnoštvom koje nije moguće konstituirati u autentičnu javnost, koja je sposobna osujetiti totalitarno (medijsko) prodiranje otuđene politike u društvo. Programirano medijsko kloniranje „publike“ prvo je i najmoćnije sredstvo političke vladavine. Informacije su prvi i najvažniji izvor sveukupne državne moći kojima se građani i publika pretvaraju u objekt, u puki predmet manipulacije, te sve više odvaja politiku od napora za uspješno rješavanje nagomilanih društvenih problema. Zvanična politika postaje pragmatična i retorička, a politička dostignuća i mjerila kvantitativna i formalna. Zbog svega toga došli smo do situacije izjednačavanja demokracije i stvarnog demokratskog angažiranja sa njihovim propagandnim i retoričkim medijskim „nastupima“ što je dovelo do „nepodnošljive lakoće“ političkog vladanja i duboke krize demokratskog ustroja.

Ipak, eventualni gubitak legitimnosti može djelovati poticajno na socijalne proteste i dovesti do ozbiljnih sukoba. U socijalnim i političkim okolnostima u kojima se nalaze balkanske, ali i neke druge zemlje na jugu Europe, očuvanje socijalne i političke stabilnosti može se pokazati veoma zahtjevnim. Na ovim prostorima je bitno pitanje perspektive gledanja na stvari, te samo stvarno stanje stvari danas, ali i očekivanja o tome što se može postići u narednih nekoliko godina. Ukoliko su očekivanja negativna, dakle, pretpostavlja se stagnacija i to poslije nekoliko godina negativnog privrednog rasta, što može voditi relativno brzoj društvenoj destabilizaciji.

U tom kontekstu se može razumjeti činjenica da nove vlade imaju relativno kratko vrijeme učiniti nešto u cilju preokretanja naslijeđenih negativnih očekivanja. U suprotnom, mogu veoma brzo izgubiti povjerenje i podršku građana, što će učiniti nemogućim bilo kakve ozbiljnije reformske promjene samim tim jer je veoma teško učiniti nešto što bi do te mjere poboljšalo stanje stvari kako bi se legitimnost i povjerenje vratili. Na periferiji Europe, ali i u zemljama zahvaćenim krizom, vlade bi imale mnogo veće povjerenje glasača ukoliko bi se značajno promijenila privredna kretanja u EU te prouzročio ubrzani rast.

To je najveći rizik sa kojim se suočavaju zemlje koje se nalaze pred recesijom ove godine, te stagnacijom od nekoliko godina. Političke elite su zabrinute zbog očuvanja političke legitimnosti, a uslijed toga i odgovarajuće socijalne stabilnosti. Upravo je neočekivano što dosadašnja negativna kretanja nisu imala za posljedicu ozbiljnije socijalne sukobe, što ne znači da ih neće i biti uz dalji rast nezaposlenosti i pad standarda jer vlasti ostavljaju utisak da ne znaju kako preokrenuti stanje stvari. Dakle, nije realno očekivati da to neće dovesti do veoma ozbiljnih socijalnih problema, ali i političkih posljedica.

U cijelom području zapadnog Balkana nije realno očekivati da se stanje stvari promijeni onoliko koliko je potrebno da se nji-

hove privrede nađu na trajnom putu privrednog oporavka i rasta. To je ključni problem i za budućnost jer se formiraju očekivanja o budućim kretanjima.

U ovoj krizi je potrebno postići dobre rezultate u prvim mjesecima reformi, jer se inače neće moći računati sa političkom i socijalnom podrškom, a do provođenja reformi i eventualnog privrednog oporavka se ne dolazi. Nekoliko takvih razočaranja i – politička i socijalna situacija može biti ugrožena. Nije slučajno da je danas jedna od glavnih političkih tema kriza političkog vodstva i političke vizije budućnosti. Nepostojanje političke strategije i dosljednosti, odsustvo etičkih obzira i sve veća agresivnost svjetskih moćnika, donošenje političkih odluka u užim i odvojenim domenama, te nesposobnost da se mjerama dnevne politike dođe do pravih i dubljih demokratskih sinteza, dio su krize našeg vremena koja ima svoje žarište u destruiranju javnosti i javnog mnijenja. (Matić, 2007:432) Medijsko oblikovanje javnog mnijenja i tumačenja stvarnosti, uz socijalno povlašćivanje, stvara „razmrvljenu“ sliku javnosti u kojoj se vidi samo ono što čini suštinu vlastite i šire svjetske zbilje koja se zapravo gubi iz interesnog vidokruga. Medijski oblikovane neistine dobivaju status „nesporne“ istine o kojoj nema rasprave, tako da stanje javnosti podsjeća na stanje neosvješćene mase koja „zaboravljene laži“ prima kao vjerodostojnu istinu. Ideološka korupcija masa, medija i dirigirane javnosti još je otvorenija i malignija u zemljama koje su išle putovima izgradnje besklasnog društva, te je hipostaza ideologije i politike kao „svevažće načelo samog života“ u novonastalim uvjetima dobila obilježja nove religije. U njezino ime je ostvarivan opsežan plan ekonomskog, kulturnog i duhovnog uništavanja čitavih naroda.

Umjesto pronalazanja nekog novog puta između etatizma i neoliberalizma, došlo je do kapitulacije europske socijaldemokracije pred neoliberalističkom, autodestruktivnom politikom. To je ono što se danas očituje u južnim zemljama EU, u tzv. dužničkoj

krizi, i što onda ozbiljno prijeti opstanku cijele EU. Na globalnom planu izrazito je uočljiva nesposobnost, nemogućnost ili ne želje-nje suprotstaviti se potpunoj dominaciji anonimnih centara fina-ncijske moći koji dirigiraju i najjačim zemljama svijeta. Ima li danas čovječanstvo snage oduprijeti se autodestruktivnim tenden-cijama u oblasti profita ili će se i dalje kriza produbljivati pod mantrom poštivanja nametnutih mjera štednje. Na isti način se objašnjava, ideologijom neoliberalizma, da je nužno da tržište mora biti neograničeno zato jer se mora poštivati postulat slobode, te da je to neka pozitivna vrijednost, a da je alternativa tome samo ropstvo, što je jedna ideologijska laž. Naravno da se profit može dovoditi u pitanje, i naravno da se mora dovoditi u pitanje, u protivnom, čovječanstvu prijeti propast. Kako bi se spriječilo daljnje srljanje u krizu, nužno je demokratskim zakonima ograni-čiti mogućnost neodgovornog trošenja kapitala, ograničiti moguć-nost burzovnog upravljanja procesima i radikalno oporezovati one koji enormno zarađuju.

Sve države na jugoistoku Europe, bez obzira na „ideološki“ pro-fil vladajuće „elite“, provode politiku koja je u isključivom intere-su tih anonimnih centara svjetske moći, koji su reprezentirani institucijama poput Međunarodnog monetarnog fonda, Svjetske banke itd, politike koja je u interesu lokalnih moćnika, a koji su naravno u sprezi sa tim međunarodnim centrima. Zato je u svim tim zemljama na djelu proces deindustrijalizacije i proces civiliza-cijske i kulturne regresije jer postajemo sve veće žrtve ove apso-lutne slobode tržišta i apsolutne slobode poslodavaca da nameću svoje uvjete uposlenicima. Civilizacijski regres je vidljiv u rastu nepismenosti, u porastu siromaštva, a u kulturi jača tendencija prodiranja neukusa i kiča jer kulturna vrijednost postaje samo ono što je tržišno isplativo. Generalna tendencija jest, budući da se pod pritiscima MMF trebaju smanjivati javni izdaci, da su izdvajanja za kulturu sve manja. Javno zdravstvo se permanentno urušava, te zdravlje postupno postaje dostupno samo nekima, ne svima.

Uvijek na nižoj razini treba platiti cijenu dosadašnjih promašenih politika koje su vođene. Ali, ukoliko se krene sa obnovom obrazovanja, kulture, javnog zdravstva i socijalne politike, i u odlučan obračuna sa kriminalom i njegovim konsekvencama, te spriječi simbioza politike, organa sigurnosti i organiziranog međunarodnog kapitala onda mislim da za nas ima nade. Nema nade da ćemo živjeti u blagostanju, ali ima nade da ćemo opstati, kao ljudi, kao civilizirana bića, kao narodi koji ne zaslužuju da nestanu.

Rušenje starog, (ne)stvaranje novog

Slom socijalizma je otvorio put stvaranju društva koje bi trebalo donijeti oslobođenje prema zapadnom modelu parlamentarne demokracije i tržišne privrede. Očekivano iznenadno oslobođenje prouzročilo je uništenje ideje jugoslovenskog zajedništva, dok je s druge strane Njemačka započela proces ujedinjenja, te je zemlja gubitnica u dva svjetska rata postala, kroz proces ujedinjenja Europe, svjetska i europska sila. Slučajno su oba ova procesa sa dijametralno različitim ciljevima naglo ojačala u istom trenutku. Jugoslavija je kroz svoju povijest bila vezana uz Europu prvenstveno time što je bila europska tvorevina, nastala pod pokroviteljstvom Europe ponajviše zbog europskih potreba i interesa, noseći ideju Europe i zajedništva u svojim temeljima, kao vrstu Europe u malom. Jugoslavija je stvorena kao zajednica koja je objedinjavala narode različitih jezika, vjera, običaja, povijesti i kulture, te je u samom svom začetku bila svjedok neophodnosti europskog puta i opredjeljenja pokazujući time da je moguće stvoriti zajednicu nadnacionalnog institucionalnog okvira od multinacionalnog, multijezičnog i multikulturalnog stanovništva. Iako obje Jugoslavije nisu ostvarile svoje ciljeve, pokušavale su, iako bezuspješno, uspostaviti ravnotežu između cjeline i djelova, održati jedinstva u različitosti, ali i potvrditi osobenosti razlika u istom okviru. Zbog toga se nužno nameće

zaključak nije li ideja Evope poražena raspadom Jugoslavije, te kakvo je to proklamirano jedinstvo i različitost koje nije moglo izdržati i održati multikulturalnu zajednicu na Balkanu? Je li moguće ostvarenje *Ortege misli* još početkom 20. stoljeća da bi „brodolom komunizma“ mogao značiti „potpuni slom europskog čovjeka“. (Gasset, 1988:138).

U tom vremenu Europa se sagledava kao pokretač nacionalnih težnji i stremjenja, duhovna domovina, te simbol slobode i ljudskog dostojanstva. Vremenom se na Balkan u većoj ili manjoj mjeri počelo gledati kao na prostor kome se željelo osporiti europsko porijeklo, sagledavajući ga kao nešto drugačije od Europe.

Iz EU se Balkan danas promatra kao prostor sa stanovništvom koje treba odgojiti, dovesti u red i osposobiti za izvršenje zadataka koje odgojitelji planiraju za njih. Kada se posljedice propasti Jugoslavije postave u kontekst simboličke geografije suvremene Europe, do izražaja dolazi već poznati mehanizam legitimizacije kolonijalnih odnosa i praksi pomoću predstave prema kojoj drugi žive u drugom vremenu: „međunarodna zajednica“ bivše Jugoslovene vidi kao nesamostalne i nedorasle političke subjekte, što otvara put za primjenu eksperimenata i uvezenih modela u oblikovanju njihove društvene realnosti i budućnosti. Pri tome se u potpunosti ignoriraju osobne i kolektivne želje, afiniteti, ideje i snovi koje građani na prostoru bivše Jugoslavije nose kao prtljag iz prošlosti. Nasljednici kraljeva postali su epigoni, a umnožili su se poroci sebičnosti, beskrupuloznosti, izrazit je etički nihilizam, a posebno je vidljiv slom regionalnog samopoštovanja, integriteta i samosvijesti. Nametnut je koncept pravolinijskog razvoja, te se prostor Balkana sagledava kao „zaostao“. A nitko se ne smije promatrati zaostalim jer nema kriterija po kojima je netko naprijed. Različitost i drugost se ne smiju stavljati u kategorije zaostalosti i napretka. Balkan koji sebe mjeri prema nekom drugom predstavlja fundamentalni filozofski nesporazum! Tu na djelu nisu procjene i usporedbe,

već kategorije kvalificiranja i diskvalificiranja. Kao povijesne mjere, ovakve usporedbe ne samo što ne dolikuju dignitetu ljudi, već su izravno motivirane kolonijalističkim mentalitetom i ambicijom za supremacijom. Balkan jednostavno jest Balkan: ni bolji, ali ni gori od bilo kojeg drugog dijela svijeta. Ipak – različit, svoj, upravo kao bilo koji drugi dio svijeta. Uz sve ekonomske, tehnološke, vojne, političke i ideološke razlike, ni jedno društvo nije ni „razvijenije“, ali ni „zaostaliije“ od bilo kojeg drugog društva. Danas kao da se zaboravlja da intelektualne elite imaju najvažniju odgovornost za ono što se dešava u državama ili zajednicama, ne na oblikovanje politike već kao korektiv, kritičar ili predlagač nekih odluka koje su od vitalnog značaja. Potrebno je više utjecati na oblikovanje javnog mnijenja. Javno mnijenje je rezultanta oblikovanja intelektualnih i političkih elita. Ipak, političke elite su razjedinjene, a s druge strane upitno je može li ih se nazvati elitama? Nespremni su angažirati se u ključnim problemima i rješavanju vitalnih nacionalnih problema zbog egoizma, nedoraslosti problemima, koruptivnosti i spremnosti da se nacionalni interesi podrede osobnim. Ali kako je danas sve podređeno interesima politike, pa i sami intelektualci, u ovom trenutku nije moguće promišljati da su oni spremni, sposobni ili voljni utjecati na oblikovanje nacionalnih interesa države.

I samo promišljanje o Europi se zato danas sagledava u svjetlu u kome su činjenice drugorazredna stvar, a nametnuto, oblikovano mišljenje o tim činjenicama postaje primarno, ali je uvijek inspirirano potrebnim političkim idejama, bilo osobnim, kolonizatorskim ili osvajačkim. I sama povijest više nije interpretiranje prošlosti temeljem činjenica, već temeljem reinterpretacija, odnosno tumačenja sa stanovišta današnjeg interesa ili današnjeg tumačenja stvarnosti. Na taj način svjesno ili ne, radi se otklon i odricanje od naših vlastitih vrijednosti. Britanski povjesničar Toynbee u desetotomnom djelu *Study of History*

detaljno opisuje 21 propalu civilizaciju, navodeći da su simptomima umirućeg društva sljedeći: rat postaje opsesija, tehničke vještine nadmašuju moralni i duhovni rast, istinsku kreativnost zamjenjuje „napuštanje morala“, pomanjkanje samokontrole, „različitost sloboda“ uništava porodice jer nedostaje briga i izgradnja odnosa, a ljudi počinju vjerovati da svijetom upravlja slučajnost, pa ustvari nije važno kako žive. On također naglašava da je sila faktor koji mijenja svijest ljudi. Može li se oduprijeti kolonijalnom pokoravanju velikih sila koje traže primjenu svojih modela, primjenu svog načina mišljenja kako bi radili samo u njihovom interesu sačuvajući ili ograničavajući se na minimalne uvjete za vlastiti opstanak? (Toynbee, 2002)

U procesu „europeizacije“ bivših jugoslovenskih društava, jugoslovenska prošlost se ne samo svodi na puku povijesnu činjenicu, nego često biva potpuno ignorirana. Takvo brisanje, sveprisutno u institucionalizovanim praksama povijesnog revizionizma, doživljava se kao neophodno čak i kada su u pitanju prostori koji su u periodu socijalizma predstavljali točke alternativnog i kosmopolitskog. Još jedan efikasan način da se jugoslovensko iskustvo isključi iz pregovaranja o sadašnjosti i budućnosti je njegova trivijalizacija, ritualizacija, i komodifikacija uključivanjem u „industriju komunističkog iskustva“. Osnovna premisa ovih postupaka je depolitizacija tog iskustva u praksi sjećanja: oni se ograničavaju na sferu privatnog, ličnog i sentimentalnog, ili pak svode na objekte masovne popularne kulture i potrošnje.

Svođenje jugoslovenskog iskustva na depolitizovane priče, trivijalne sentimente, kičaste zbirke predmeta iz doba socijalizma i bizarne komemoracijske prakse utvrđuje razumijevanje afekata i emocija kao prepreke za legitimno političko djelovanje. Postsocijalistički subjekti koji svojoj prošlosti pristupaju sa velikom količinom emocionalnog ulaganja predstavljaju se kao nesposobni ili nezainteresirani za artikulaciju politički relevantnih

poruka i zahtjeva, a njihovi pokušaji da jugoslavensko iskustvo ugrade u politike budućnosti odbacuju se kao sentimentalna, opsesivna i neproduktivna okrenutost prošlosti. Međutim, nasuprot popularnim kategorizacijama, emocije ne predstavljaju suprotnost racionalnom, niti prepreku za političko djelovanje: kao što ističe Hugh Raffles, „odnosi, znanja i prakse nisu određeni samo društvenom moći i diskursima, nego i emocijama. To nas upozorava na činjenicu da su emocije, mada promjenljive, također i sveprisutne, i kao takve stalno iznova određuju samu racionalnost“. (Raffles, 2010)

Šta je danas ostalo od snova i nadanja? Ljudi pristaju na prilagođavanje aktualnom stanju a, svijet postoji i dalje. Svaki dosadašnji napor gubi na vrijednosti jer je u trenu prevaziđen, a u budućnosti pripada drugom vremenu, drugačijem razmišljanju koje, niti je prepoznato, niti dobrodošlo kod onih za koje se gajila nada da bi barem mogli poslušati izgovoreno. Zbog svega toga u tumačenjima sadašnjosti i budućnosti namjerno se isključuju različiti oblici sjećanja na socijalizam i različite vrste jugoslovenskog iskustva, te se prošlost prikazuje kao hladni, linearni povijesni narativ i oduzima joj se pokretačka snaga i mogućnost da objašnjava sadašnjost i utječe na stvaranje drugačijih, prihvatljivijih vizija budućnosti. Ipak, takvo nasljeđe ima specifičnu konfiguraciju emocija kao produktivna analitička kategorija, te bi trebalo imati važnu ulogu u političkim promišljanjima o sadašnjosti i budućnosti.

Kad je počinjalo stvaranje novih država, a rušenje omrznutog starog sistema, stvarano je veličanstveno okruženje i tumačenje stvarnosti. Velika grupa izbezumljenih i zavaranih, stvarala je efekt masovne histerije. Mislilo se da je došlo vrijeme kad će ljudi početi razmišljati svojom glavom, a prethodno stanje će biti tek ružna uspomena na zaostalost i ograničenost, da treba živjeti normalno, neprestano razvijati svijest, iskorištavati potencijale i uživati u međusobnoj komunikaciji i interakciji, međusobnoj izgradnji i samoostvarenju.

Različita tumačenja stvarnosti su se bazirala na misli da kolektiv neće biti presudan, da će pojedinac nadvladati, ali se kasnije pokazalo pravo lice nemjerljive količine nesigurnosti, sujete, nedostatka samopouzdanja koje su za terapiju zahtjevale isključivo pohvale. Inzistiranje na socijalističkoj prošlosti razumije se ne kao žalost za izgubljenom prošlošću, nego kao prizivanje prošlosti koja nikada nije postojala, te se naziva nostalgijom kao prenošenje utopije – idealnog društvenog uređenja, blagostanja i uspjeha, reda i sigurnosti – na svakodnevicu i nesigurnost današnjih životnih uvjeta. Ali takav stav ignorira iskustveni, proživljeni aspekt ove prošlosti. Njima se na taj način uskraćuje mogućnost da se pozovu na one aspekte tog iskustva koje žele istaći ne kao zamišljenu, nego kao doživljenu alternativu današnjim društvenim odnosima i prevladavajućim vrijednostima. I u ovom interpretativnom okviru građani društava na prostoru bivše Jugoslavije predstavljaju se nesposobnim djelovati kao legitimni politički subjekti koji razlikuju fantaziju od „objektivne prošlosti“, proživljeno od izmišljenog.

Akcent na idealizaciji jugoslovenske prošlosti, na njenom udaljavanju od proživljenog i izjednačavanju sa fantazijom, ima efekat usporediv sa totalizirajućim efektom „totalitarne paradigme“ razumijevanja sjećanja na socijalizam o kome govori Marija Todorova, ističući da „preovlađujući ideološki tretman želi nas uvjeriti da sve dolazi u paketu: da ne možeš imati stalni posao bez nestašica, mir među različitim etničkim grupama bez prisilne homogenizacije, ili besplatnu zdravstvenu zaštitu bez totalitarizma. I pošto po takvoj interpretaciji ne možeš željeti dio, a da ne želiš cjelinu, svako pozitivno spominjanje socijalističke prošlosti postaje ideološki sumnjivo“. (Todorova, 2010)

Raspadom bivšeg sistema i društva i vrijednosti, kritika nije bila poželjna, bila je ravna nacionalnoj izdaji, rušenju sna. Hodanje linijom manjeg otpora je najvažnija lekcija suvremenog društva u kojem se razmišljanje smatra zamaranjem, uzaludnim gubljenjem vremena, čak nepotrebnom komplikacijom. Traži se i uzima već

pripremljeno i servirano. Naizgled samoinicijativno, dodaju se novi oblici gluposti i stalno se traga za nekakvim vođom, uzorom, idolom, traži se nit vodilja. Potraga se pretvara u dobrovoljan čin. Ali, već zacrtano, neupitno je jedina istina bez dozvole za drugo mišljenje, posebno ne za vlastito, sve je protkano jednoumljem. Zašto se zamarati razmišljanjem, kad imamo vođe koji rade u našem interesu i razmišljaju umjesto nas?

Društvo je, i pored obećanih promjena, očuvalo tradiciju provincijalizma gdje mišljenje nije preporučljivo, ili se ispravnije mišljenje uopće ne očekuje. Ipak nekada se mislilo, iako je sve manje sjećanja na ta vremena. Kako bi inače proživjeli jedan period u kojem je postojao normalan život, sigurnost, bilo posla, bilo življenja? Sada, kad je doba socijalizma zauvijek prošlo, možemo barem tvrditi da su ljudi u njemu živjeli dostojnim, odnosno normalnim životom. I oni su bili samo ljudi.

Međutim, u jednom trenutku je mišljenje izgubilo na popularnosti pa se vrlo brzo predalo bez borbe. Svugdje ista priča, isti besmisao. Iste suze, ista patnja, ista glupost, isto žaljenje. Svakodnevica dobija izgled besmisla i beznađa u kojima nema prostora za svenarodne pobune. U prošlosti je iz blagostanja iznikao bijes koji je proizveo ludilo, a to ludilo je zavládalo i još uvijek traje, razum još uvijek čeka. Ipak, svi želimo bolje, svi želimo pozitivnu promjenu. Istina je i da ne znamo kako bi ta promjena trebala izgledati jer svi imaju svoju verziju. Ipak, svi su u jednom suglasni – da je promjena potrebna, ponajviše zbog opstanka humanosti.

Zaključak

Svaki čovjek je vrijedan daleko više nego što misli jer je sposoban rušiti naoko neosvojive tvrđave. Sada samo imamo više crkava, manje tvornica, sve manje radnika, sve više robova, sve manje života, sve više uništavanja. Sve je usmjereno ka potrošačkom društvu sa velikim tržišnim centrima koji su tu da postanemo i ostanemo napunjenih trbuha, a ispražnjene glave jer smo

pretvoreni u naviknute, tupe, glupe, obeščaćene pojedince koji nemaju snagu da postanu autonomne individue. Imamo sve u prividu, iluziji, riječima, zakonima, a nemamo ništa. Nekad glasno izrugivano više nije egzibicija za pretvaranje. Sada je stvarnost, prepoznata i priznata umjetnost koju se ozbiljno shvaća. Koliko god je potreba za razumijevanjem jaka, teško je razumjeti i shvatiti sve te blještave hodajuće praznine, hladne samozvane veličine spremne na gaženje vlastite ličnosti zbog naslovnica i izgovaranja uvijek ponovljenih fraza bez značaja. Ostati neprilagođen u svakom pogledu jeste teško, ali nema se što izgubiti osim već izgubljenog, a uvijek postoji izgledna mogućnost da ponovo dobijete sebe.

Alternativa postojećim, hegemonim i normativnim diskursima podjednako je neophodna i na europskom planu gdje, uprkos političkim elitama koje insistiraju na tome da je današnja Europa, ovakva kakva jeste, jedina moguća i održiva, građani Europe sve češće i na najrazličitije načine poručuju da je neophodno otvoriti prostore za pluralizaciju ideja i diskursa o Europi i ozbiljno shvatiti nove i alternativne modele političke organizacije i djelovanja. Zato i današnju europsku krizu treba shvatiti ne samo kao još jednu (negativnu) paralelu između Jugoslavije i Europe, nego i kao priliku za novo i drugačije promišljanje Europe i europejstva, zaključivši da je „nekad ‚pobuna masa‘ bila ono što se smatralo opasnošću po društveni red i civilizirajuće tradicije zapadne kulture. U naše vrijeme, međutim, glavna opasnost, izgleda, prijeti od onih na vrhu društvene hijerarhije, ne od masa“. (Laš, 1996:12)

Uz nametnutu europeizaciju sprovodi se kolonizacija uz suradnju NATO snaga koje „održavaju mir.“ Pod plaštom demokratizacije i uređenja društva smanjuju se izdaci za školstvo i zdravstvo, te urušava civilna uprava što je realno koherentan program osiromašenja stanovništva i nalazi svoje teoretsko obrazloženje u „stabilizaciji ekonomije.“ Mjerama MMF-a i Svjetske banke države se prisiljavaju na sprovođenje strogih mjera štednje koje vode desta-

bilizaciji države, a nacionalna ekonomija se preoblikuje, uništava se domaća proizvodnja, dok je zakonima slobodnog tržišta domaće tržište preplavljeno jeftinom, zagađenom i nekvalitetnom robom.

Pozitivnim oblikom riječi „slobodna trgovina“ u stvari se sakriva ukidanje pravila koja omogućuju korporacijama još temeljitije monopolizovanje resursa, radne snage i bogatstva. Sloboda znači uklanjanje pravila za moćne i velike korporacije, a mediji i analitičari tvrde da je svjetska ekonomija u procvatu upravo zbog reformi „slobodnog tržišta.“

Stvara se novi svijet pod nazivom „slobodno društvo“ u kojem ljudi služe sistemu koji konstantno proizvodi i produbljuje osjećaje straha, rastresenosti, zabave, očaja, iluzornog uvjerenja da je nevolja neizbježna, ali da budućnost donosi napredak. Novi svijet koji se oblikuje i stvara, svijet je bezkritičnosti, bez naučnog duha ili uma u kome obeshrabreni ljudi gube ljudskost, a solidarnost nestaje.

Tehnologija u velikoj mjeri zamjenjuje naša prigušena osjetila i otvara vrata virtualnom svijetu. Mnogi ljudi vjeruju da napredak tehnologije donosi nužno i napredak duhovnosti, ali se naprosto radi o dehumanizaciji čovječanstva jer se govori o rođenju, odnosno stvaranju novog čovjeka u kojem se spajaju tehnologija i biologija. Uzrok krize suvremene demokracije nalazi se u prirodi globalne kapitalističke ekonomije, odnosno od elita prihvaćenog primata ekonomije nad politikom. U globalnoj ekonomiji vladaju korporacije, a ne nacionalne vlade sa svojim ekonomskim programima, koji ostaju nepovredivi u odnosu na ekonomsku politiku globalnih vladara i njihovu neoliberalnu agendu, čemu se rijetko koja vlada može oduprijeti. Novo doba je riječima britanskog politologa Colina Croucha „postdemokratija“ jer je lako uočljivo postojanje ekstremnog oblika unutarnje proturječnosti liberalne demokracije koja jednakost poistovjećuje s jednakošću pred zakonom, a slobodu sa slobodnim djelovanjem tržišta te na taj način politika postaje „funkcionalna tehnologija moći transnacionalnih korporacija.“

Novo doba i stvaranje Novog svijeta vladajuća klasa ostvaruje mekom moći ovladavanja globalnim interesima. Strateški interesi će u najvećoj mjeri dovesti do raspodjele globalne moći i slabljenjem primata jedne nacionalne države te će se globalna moć disperzirati „među novim akterima koji se uspinju, iako sporo.“ (Brzezinski, 2013:114–115) Kontrola se dijeli na odjeljke, digitalizira i umrežuje jer se tako lakše upravlja. Neoliberalna politika je postala ideologija, koju sa manjim odstupanjima prihvataju lijevo i desno orijentisane partije, bilo da su opozicija ili su na vlasti, dok su temeljni elementi neoliberalizma ugrađen u strategije fundamentalnih međunarodnih institucija (Svjetske banke, Svjetske trgovačke organizacije, Europske Unije)

Vladanje uz odobrenje onih kojima se vlada paravan je koji iza velikih riječi sakriva realnost koja izlazi iz okvira tradicionalne političke teorije. Tradicionalna država i nacija „nestaju“ u Novom svijetu i mekoj moći vladajuće nevidljive elite oligarha, korporacija i uske grupe stvarnih nevidljivih vladara. Ljudi, građani, nacije se osiromašuju, legalno, ekonomski, spiritualno i politički. Korporacije stvaraju svijet u kojem će postojati samo gospodari i sluge i vodi siromaštvu i ukidanju naših ustavnih prava i stanju stalnog rata.

Transhumanizam i tehnokracija je, sažeto govoreći, filozofija kontrole. Težnja je stavljena na ograničavanje našeg razumijevanja onoga što doista postoji. Globalizacija kao drugi naziv za Novi svjetski poredak nije samo ekonomsko spajanje institucija, već i psihološka kategorija u kojoj život sliči ropstvu u kojem nemate mogućnost izbora sa ciljem uništavanja. (Stanković Pejnović, 2014:127) Zemlje jugoistočne Europe su „samo-kolonizirajuće“ kulture, svojevrsne „kolonizacije svijesti“ jer kao uvoznice stranih vrijednosti i civilizacijskih modela to čine sa divljenjem, bez kritičkog otpora. naziva politička klasa. (Mosca, 1965) Upravo ta klasa je glavni promotor i prijenosnik EU vrijednosti iz centra u Bruxellesu prema perifernim zemljama koje teže postati dio EU carstva. Globalizacija je usmjerena na mjeru

postsuvereniteta sa težnjom da se državama oduzima pravo na suverenitet i očuvanje nacionalnih interesa jer je težnja da o tome brine međunarodna zajednica

Literatura:

1. Böröcz, J. (2001) „Empire and Coloniality in the ‘Eastern Enlargement’ of the European Union“ u J. Böröcz, M Kovács *Empire’s New Clothes*. Unveiling EU Enlargement, Central Europe Review. 4–50.
2. Bornschieer, V. (1997) *European processes and the state of the EU*, European Sociological Association Conference, University of Essex.
3. Botomor, Tomas, (2008) *Elite i društvo*, Mediterran Publishing, Novi Sad.
4. Brzezinski, Zbigniew, *Between Two Ages: America’s Role in the Technetronic Era*, Viking Press, 1970.
5. Brzezinski, Zbigniew, *Strateška vizija*, 2013.
6. Comaroff, J. (1997) „Images of Empire, Contests of Conscience“, u F. Cooper and A. Stoler (eds) *Tensions of Empire. Colonial Cultures in a Burgeois World*, Bekely: University of California Press, 163–97.
7. Checkel, J. (1999) „Norms, Institutions, and National Identity in Contemporary Europe“, *International Studies Quarterly*, 43: 83 –114.
8. Galbraith, John Kenneth, (1970) *Nova industrijska država*, Stvarnost, Zagreb.
9. Gasset, Jose Ortega (1988), *Pobuna masa*, Dom kulture, Čačak.
10. Habermas, Jürgen, *Der Spiegel*, 2011, 5.12.
11. Kiossev, Alexander (1999) „Notes on Self-colonizing Culures“ u: B Pejić/D. Elliot, (ur) *Art and Culture in post Communist Europe*, Moderna Museet: Stockholm, 114–128.
12. Kuus, M. (2004) Europe’s aestern expansion and the reinscription of otherness in East Central Europe, *Progress in Human Geography*, 28(4):472–489.
13. Mauro, Salvatore, (2006) *The European’s Burden*, Peter Lang Publishing

-
14. Mosca, Gaetano, (1965) *The Ruling Class*, Elementi di Scienza Politica, edited and revised by Arthur Livingston, McGraw-Hill Book Company, New York.
 15. Laš, Kristofer, (1996) *Pobuna elita i izdaja demokratije*, Svetovi, Novi Sad.
 16. Matić, Milan, (2007) *Neoliberalizam i kriza demokratske javnosti*, Godišnjak, 200, Fakultet političkih nauka, Beograd, 429–438.
 17. Padgen, A. (1995) *Lords of All the World. Ideologies of Empire in Spain, Britain and France*, New Haven, Yale University: Yale University Press
 18. Raffles, Hugh (2010), *Dangerous Emotions*, Berkeley: University of California Press
 19. Sasse, Gwendolyn (2008) „EU Conditionality and Minority Rights: Translating the Copenhagen Criterion into Policy“, *Journal of European Public Policy*, 15(6): 842–860.
 20. Severin, A. (2006) „The Future of the EU: A Need for a New Vision“, *Internationale Politik und Gesellschaft*, (1) 11–19.
 21. Simeunović, Dragan, (2009) *Nacija i globalizacija*, Niš: Zograf.
 22. Stanković Pejnović, Vesna, (2014) *Meka moć vladara novog doba, Srpska politička misao*, br. 3, god 21, vol. 45, str.113–133.
 23. Todorova, Marija, (2010), *Dizanje prošlosti u vazduh*, Beograd, Biblioteka XX vek.
 24. Toynbee, Arnold, (2002), *Proučavanje istorije*, Beograd, Službeni list: SRJ; Podgorica: CID, Kraljevo.
 25. Zielonka, Jan (2006), *Europe as Empire: nature of the Enlarged EU*. Oxford: Oxford University Press.
 26. Veber, Maks, (1976) *Privreda i društvo*, tom I i II, Prosveta, Beograd, 1976.
 27. Veber, Maks, (2008) *Politika kao poziv* (2008), u: Maks Veber, *Politički spisi*, Filip Višnjić i Službeni glasnik, Beograd
 28. Wolf, L. (1994). *Inventing Eastern Europe: The Map of Civilization on the Mind of the Enlightenment*. Stanford: Stanford University Press.